

Отримана 26.04.2025

Прорецензована: 11.05.2025

Прийнята до друку: 23.05.2025

Електронна адреса: i.k.yaremenko@udu.edu.ua

DOI: <http://doi.org/10.25264/2312-7112-2025-28-50-53>

Яременко І. Етика сталого розвитку: концептуальні дискусії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. № 28. С. 50–53.

УДК 17.022:504

Іван Яременко**ЕТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДИСКУСІЇ**

У статті розглянуто концептуальні дискусії в галузі етики сталого розвитку, що набувають дедалі більшої актуальності у зв'язку з поглибленням глобальних екологічних, політичних, соціальних та моральних викликів. Автор аналізує ключові етичні підходи до обґрунтування моральної відповідальності перед майбутніми поколіннями, зокрема проблему неідентичності, сформульовану Дереком Парфітом, яка ставить під сумнів можливість нанесення шкоди ще неіснуючим особам. Особлива увага також приділена критиці принципу впливу на людину та концепції безособових благ у працях Робіна Еттфілда, згідно з якими моральні обов'язки можуть стосуватися не лише конкретних осіб, а й умов, необхідних для існування людства в майбутньому – таких як екологічна цілісність чи стабільність клімату. Показано, що відмова від суто реляційної моделі моралі відкриває простір для етичної аргументації, орієнтованої на збереження довготривалих колективних благ, які мають внутрішню цінність незалежно від потреб нинішніх індивідів. У статті також розглянуто принцип заощаджень Джона Роулза як підґрунтя міжпоколінневої справедливості, підхід можливостей М. Нусбаум та А. Сена, а також аргументи критиків класичного утилітаризму, зокрема С. Гардінера, щодо ризику «тиранії майбутнього». Значну увагу приділено аналізу концептуального протиставлення антропоцентричних і неантропоцентричних моделей у сфері етики довкілля, а також концепціям слабкої та сильної сталості, які по-різному визначають допустимість заміщення природного капіталу іншими його формами. порушено питання про межі економічного зростання та необхідність перегляду домінуючої експансивної парадигми розвитку. У підсумку автор обґрунтовує необхідність формування нової нормативності, здатної формувати відповідальний спосіб мислення й дії та забезпечити збалансоване співіснування людини, суспільства і природи у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: сталий розвиток, етика, етика довкілля, відповідальність, майбутні покоління.

Ivan Yaremenko**ETHICS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: CONCEPTUAL DEBATES**

The article examines conceptual debates in the field of ethics of sustainable development, which are becoming increasingly relevant in connection with the deepening of global environmental, political, social, and moral challenges. The author analyzes key ethical approaches to justifying moral responsibility to future generations, in particular the problem of non-identity, formulated by Derek Parfit, which questions the possibility of causing harm to non-existent individuals. Particular attention is also paid to the criticism of the principle of human impact and the concept of impersonal goods in the works of Robin Atfield, according to which moral obligations can concern not only specific individuals, but also the conditions necessary for the existence of humanity in the future – such as ecological integrity or climate stability. It is shown that the rejection of a purely relational model of morality opens up space for ethical argumentation focused on the preservation of long-term collective goods that have intrinsic value regardless of the needs of current individuals. The article also examines John Rawls's principle of savings as the basis of intergenerational justice, the opportunities approach of M. Nussbaum and A. Sen, as well as the arguments of critics of classical utilitarianism, in particular S. Gardiner, regarding the risk of "tyranny of the future". Considerable attention is paid to the analysis of the conceptual opposition of anthropocentric and non-anthropocentric models in the field of environmental ethics, as well as the concepts of weak and strong sustainability, which differently determine the admissibility of replacing natural capital with its other forms. The question of the limits of economic growth and the need to revise the dominant expansive paradigm of development is raised. In conclusion, the author justifies the need to form a new normativity capable of shaping a responsible way of thinking and acting and ensuring a balanced coexistence of man, society, and nature in the long term.

Keywords: sustainable development, ethics, environmental ethics, responsibility, future generations.

У XXI столітті ідея сталого розвитку стала провідною парадигмою для формування політики та економіки розвинутих країн. Особливої ваги набуває обговорення етичних засад сталості – концептуальних орієнтирів, які визначають, що саме ми розуміємо під сталим розвитком і як маємо діяти у відповідності до нього. Метою цієї статті є аналіз ключових концептуальних і нормативних дискусій, які формують сучасне розуміння етики сталого розвитку.

Чільне місце у етичному дискурсі сталого розвитку посідає осмислення відповідальності перед майбутніми поколіннями. Серед найбільш значущих концептуальних викликів, що постають у дискусіях про моральні обов'язки перед майбутніми поколіннями, слід звернути увагу на проблему неідентичності (nonidentity problem), сформульовану Дерексом Парфітом [12]. Суть цієї проблеми полягає в тому, що наші дії сьогодні – особливо в екологічній та соціальній сферах – не лише впливають на умови життя в майбутньому, а й визначають, які саме люди з'являться на світ. Інакше кажучи, якщо ми змінюємо обставини сьогодення, ми тим самим змінюємо і склад майбутнього населення: у майбутньому житимуть зовсім інші люди, ніж ті, які б існували за інших умов. З цього твердження випливає парадокс: навіть якщо наші теперішні дії призводять до погіршення умов життя в майбутньому, ті люди, які народяться в цих умовах, не можуть вважати себе «ушкодженими», бо саме завдяки цим діям вони й з'явилися. У кращому сценарії їх просто не було б узагалі [12]. Цей парадокс кидає виклик традиційному уявленню про справедливість між поколіннями і ставить під сумнів можливість говорити про права тих, хто ще не народився. У такому контексті постає складне етичне питання: чи маємо ми моральні зобов'язання перед майбутніми людьми, якщо саме їхнє існування залежить від наших рішень сьогодні?

Парфіт доводить, що раціональність не може бути зведена до переслідування особистих інтересів, що особливо співзвучно з етичними засадами сталого розвитку. Його критика теорії власного інтересу (self-interest theory), яка стверджує, що кінцевою раціональною метою кожної людини є забезпечення максимально можливого добробуту свого життя, виявляє обмеженість погляду на моральні та раціональні дії крізь призму суто егоцентричного підходу [12]. Як зазначає Парфіт центральним аргументом такого підходу є: «Для кожної людини існує одна надраціональна кінцева мета: щоб її життя для неї складалося якнайкраще» [12, с. 4], проте ця концепція стає проблематичною, якщо розглядати її наслідки в ширшому контексті, зокрема в етиці довкілля.

Парфіт звертає увагу на феномен «раціональної ірраціональності», коли людина, на перший погляд, діє ірраціонально, хоча насправді це може бути найраціональнішим вибором у певному контексті. Така ситуація особливо важлива для обговорення питань сталого розвитку, адже прагнення до особистої чи колективної вигоди часто призводить до глобальних проблем, як-от деградація довкілля чи кліматична криза. Парфіт підкреслює, що іноді раціональні дії потребують прийняття спільної відповідальності або самообмеження. Такі дії можуть видаватися ірраціональними з вузької перспективи особистих інтересів, проте вони необхідні для забезпечення добробуту та справедливості в довгостроковій перспективі [12].

Як вже йшлося вище, Парфіт вказує на те, що наші дії сьогодні визначають, хто саме існуватиме в майбутньому, ускладнюючи уявлення про можливість завдання шкоди чи принесення користі конкретним особам у майбутньому. Натомість він пропонує розглядати безособову цінність результатів: «деякі наслідки є добрими чи поганими у сенсі, що має моральне значення» [12, с. 3], як-от збереження екологічної цілісності чи біорізноманіття, незалежно від того, які саме особи зазнають впливу. Ця перспектива перегукується з критикою принципу впливу на людину (person-affecting principle), запропонованою Робіном Еттфілдом [1], та його акцентом на безособових благах – сутностях і умовах, що мають внутрішню цінність, незалежно від їхнього відношення до конкретної особи.

Примітно, що у сучасній етиці довкілля дискусія щодо основ нормативності часто протиставляє персоналістські підходи, які розглядають моральні обов'язки як похідні від міжособистісних стосунків, ширшим концепціям, що визнають моральну значущість безособових благ. Робін Еттфілд [1] переконливо обстоює останню позицію, наголошуючи на важливості моральних обов'язків, які не адресовані жодній конкретній особі, а натомість спрямовані на людство загалом, майбутні покоління або природне середовище. Такі обов'язки, які він називає безособовими, кидають виклик усталеним реляційним моделям, зокрема поглядам Джеймса Келленбергера, який стверджує, що вся моральна нормативність випливає з належних людських стосунків. Еттфілд також заперечує проти моделей, що пояснюють моральність лише через особисті стосунки, підкреслюючи, що багато моральних обов'язків, зокрема пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища, належать «моральній спільноті загалом, а не комусь конкретно» [1 с. 20].

Ключовим у цій дискусії є критика Еттфілдом так званого принципу впливу на людину, згідно з яким моральні обов'язки мають силу лише тоді, коли вони адресовані конкретним особам чи групам. Еттфілд підкреслює, що дотримання цього принципу зробило б більшість моральних обов'язків, спрямованих на майбутнє, ілюзорними, адже вони стосувалися б людей, які ще не існують і чий особистості

наразі невідомі. Такий висновок, за його словами, є етично неприйнятним. Він дозволив би нам ігнорувати інтереси майбутніх поколінь або не людських істот без будь-яких моральних наслідків, що суперечить загальноприйнятим уявленням про справедливість та моральну відповідальність [1]. Еттфілд наполягає на тому, що наша етична система має включати обов'язки, які стосуються тих, хто може з'явитися у майбутньому, а також умов, необхідних для життя і процвітання, таких як стабільність клімату, збереження біорізноманіття та культурна спадкоємність [1, с. 20–21]. Такі міркування ведуть до визнання існування безособових благ – сутностей і умов, що мають цінність не тому, що вони служать інтересам конкретної особи, а тому, що вони володіють внутрішньою або невивідною цінністю. Еттфілд наводить приклади таких благ, як придатна для життя планета, екологічна цілісність і збереження культурної спадщини. Ці блага мають не лише інструментальну корисність, а й цінність саму по собі, незалежно від того, хто отримує від них користь.

Крім того, Еттфілд розглядає свої погляди в контексті консеквенціалістської моральної парадигми, стверджуючи, що моральні агенти зобов'язані діяти так, як того вимагає сукупність найбільш вагомих причин, що підтримують різні можливі варіанти дій. Деякі з цих причин є особистими або реляційними, проте багато з них мають безособовий характер, впливаючи з внутрішньої цінності таких результатів, як добробут, автономія чи екологічна стабільність [1, с. 22–23].

Також для осмислення етичних дискусій щодо відповідальності перед майбутніми поколіннями варто розглянути концепцію «принципу заощадження» (savings principle) Джона Роулза, викладену у його праці «Теорія справедливості». Роулз стверджує, що кожне покоління має обов'язок зберігати справедливу кількість матеріальних багатств і культурних ресурсів для наступних поколінь, забезпечуючи тим самим незменшення рівня добробуту та культурного розвитку з часом. Цей обов'язок впливає з гіпотетичного суспільного договору, укладеного за умов «завіси незнання» (veil of ignorance), де раціональні агенти домовляються про принципи справедливості, не знаючи свого місця в суспільстві чи до якого покоління вони належать [13]. У цьому контексті було б ірраціонально для будь-якого покоління виснажувати ресурси чи підривати культурні інституції так, щоб це завдавало шкоди майбутнім членам суспільства, адже ніхто не знає, чи не опиниться він сам у такій не вигідній позиції.

В той же час, Стівен Гардінер [4] застерігає, що класичний утилітаристський підхід, який прагне максимізувати загальний добробут усіх поколінь, може ненавмисно накладати надмірний тягар на сучасне покоління. Ця «тиранія майбутнього», як її описує Гардінер, створює ризик того, що поточні покоління матимуть непропорційно великі обов'язки для забезпечення лише незначних переваг для далеких нащадків [4, с. 329–330]. Критика Гардінера підкреслює напруження між етичним імперативом враховувати добробут майбутніх людей і ризиком підриву добробуту тих, хто живе сьогодні.

У ширшому етичному дискурсі підхід можливостей (capabilities approach) Марти Нусбаум та Амартія Сена додає ще один вимір, що збагачує обґрунтування етики міжпоколіннієвої справедливості. Нусбаум [4] стверджує, що справедливість вимагає забезпечення умов, необхідних для розвитку та реалізації людиною низки фундаментальних можливостей, таких як здоров'я, освіта та політична участь. Поширюючи цей підхід на майбутні покоління, стає очевидним, що сучасні покоління мають моральний обов'язок зберігати соціальні, економічні та екологічні умови, які дозволять майбутнім людям реалізувати ці можливості.

Осмислення етики сталого розвитку неможливо також без аналізу розмежування антропоцентричної та неантропоцентричної етики. «Просвітницький антропоцентризм» (enlightened anthropocentrism) визнає, що добробут людини залежить від здорового довкілля, і тому підтримує захист природи як прагматичну необхідність для людського процвітання [10]. Проте критики зауважують, що навіть така форма антропоцентризму ризикує зводити природу до інструменту для задоволення людських потреб, що може виправдовувати завдання шкоди довкіллю заради короткострокових інтересів людини [2]. На противагу цьому, неантропоцентричні підходи, такі як біоцентризм [15], екоцентризм [7] та глибинна екологія [9], підкреслюють внутрішню цінність живої та неживої природи та екосистем.

Також важливим для нашої наукової розвідки є аналіз парадоксу зростання, який становить один із значущих філософських викликів для концепції сталого розвитку. Доповідь «Межі зростання», підготовлена Римським [8], застерігала, що експоненційне економічне й демографічне зростання на планеті з обмеженими ресурсами неминуче призведе до колапсу. Це змушує людство переосмислити своє ставлення до природи та використання ресурсів. У відповідь на ці виклики виникли рухи degrowth і post-growth, які виступають за планове скорочення споживання та виробництва з метою

досягнення екологічної збалансованості і соціальної справедливості [6] та провокують переосмислення традиційних уявлень про те, що розвиток обов'язково пов'язаний з економічною експансією, пропонуючи натомість глибоку трансформацію суспільних цінностей і способу організації життя – з акцентом на добробут, а не на матеріальні накопичення.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дискусія про слабку та сильну сталість. Концепція слабкої сталості, яку сформулювали економісти Роберт Солоу [14] і Джон Хартвік [5], виходить із припущення, що різні форми капіталу – природний, людський, фізичний – є взаємозамінними. Втрата природного капіталу вважається прийнятною, якщо вона компенсується інвестиціями в інші ресурси, що забезпечують сталий добробут. Проте такий підхід ризикує перетнути критичні екологічні межі, оскільки не всі природні системи можуть бути відновлені або замінені. Натомість сильна сталість, концептуально розвинута Германом Дейлі [3], стверджує, що певні елементи природного капіталу є незамінними й повинні зберігатися в незмінному вигляді. Сильна сталість, таким чином, втілює більш послідовну екологічну етику, згідно з якою сталий розвиток можливий лише за умови збереження базових екологічних систем, що підтримують життя.

Підсумовуючи зазначимо, що сталий розвиток як етична та соціально-філософська категорія потребує глибокого переосмислення моральних засад у світлі викликів, що постають перед сучасним людством. Аналіз сучасних концептуальних підходів засвідчує необхідність перегляду традиційних антропоцентричних і реляційних моделей моралі на користь ширших етичних парадигм та творення основи для нової нормативності, здатної відповідати на виклики глобальної екологічної кризи та формувати відповідальний спосіб мислення й дії, здатний забезпечити збалансоване співіснування людини, суспільства і природи у довгостроковій перспективі.

Література:

1. Attfield, R. (2012). *Environmental ethics: An overview*. In *eLS*. <https://doi.org/10.1002/9780470015902.a0024201>
2. Callicott, J. B. (1989). *In defense of the land ethic: Essays in environmental philosophy*. Albany: State University of New York Press.
3. Daly, H. E. (1990). Toward some operational principles of sustainable development. *Ecological Economics*, 2(1), 1–6. [https://doi.org/10.1016/0921-8009\(90\)90010-R](https://doi.org/10.1016/0921-8009(90)90010-R)
4. Gardiner, S. M. (2004). The pure intergenerational problem. *The Monist*, 87(3), 329–346.
5. Hartwick, J. M. (1977). Intergenerational equity and the investing of rents from exhaustible resources. *The American Economic Review*, 67(5), 972–974.
6. Hickel, J. (2020). *Less is more: How degrowth will save the world*. London: Penguin Random House.
7. Leopold, A. (1949). *A sand county almanac*. Oxford: Oxford University Press.
8. Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens III, W. W. (1972). *The limits to growth*. New York: Universe Books.
9. Naess, A. (1973). The shallow and the deep, long-range ecology movement. *Inquiry*, 16(1–4), 95–100.
10. Norton, B. G. (1991). *Toward unity among environmentalists*. Oxford: Oxford University Press.
11. Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
12. Parfit, D. (1984). *Reasons and persons*. Oxford: Oxford University Press.
13. Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
14. Solow, R. M. (1991). Sustainability: An economist's perspective. In *Economics of the Environment* (pp. 179–187). New York: Norton.
15. Taylor, P. W. (1986). *Respect for nature: A theory of environmental ethics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.